

УДК 94(477.81/82):[378.016:616-051]

DOI: <https://doi.org/10.35774/gsip2025.02.047>**Віталіна ДАНИЛЬЧУК***кандидат історичних наук, доцент**Національний університет водного господарства**та природокористування**м. Рівне, Україна*ORCID: <http://orcid.org/0000-0002-7176-7386>

ПІДГОТОВКА ФАХІВЦІВ ІЗ МЕДИЧНОЮ ОСВІТОЮ НА ТЕРИТОРІЇ ГЕНЕРАЛЬНОЇ ОКРУГИ «ВОЛИНЬ-ПОДІЛЛЯ» В УМОВАХ НАЦИСТСЬКОЇ ОКУПАЦІЇ

Анотація. Мета дослідження – проаналізувати проблему підготовки фахівців із медичною освітою на території генеральної округи «Волинь-Поділля» в період нацистської окупації. Методологію дослідження складають загальнонаукові та спеціальні історичні методи. В основу роботи покладено принципи історизму, наукової об'єктивності та проблемно-хронологічний підхід. Значимість полягає у тому, що на основі архівних документів, преси того періоду в регіональному вимірі комплексно досліджено основні проблеми підготовки фахівців із медичною освітою на території генеральної округи «Волинь-Поділля» в умовах нацистської окупації. Висновки. Простежено, що підготовка фахівців із медичною освітою розпочалася в регіоні восени 1941 р. Організація навчання медичних кадрів на території генеральної округи «Волинь-Поділля» здійснювалася, в основному, в закладах середньої спеціальної освіти та через короткострокові фахові курси. Найбільш відомими були «Школа сестер-акушерок» та «Школа фармацевтів», що діяли у місті Рівне, і навчанням у яких поступово була охоплена значна кількість молоді. Окрім того, у різних населених пунктах округи організовувалася курсова підготовка зубних техніків, медичних, епідемічних сестер, фармацевтів, санітарок, дезінфекторів тощо. Освітні програми були пристосовані до тогочасних вимог у сфері шкільництва й охорони здоров'я і включали як загальноосвітні, так і професійно зорієнтовані дисципліни. Важливою складовою була практика на базі медичних установ. Більшість лекторів мала вищу освіту. Викладання вузькопрофільних, спеціалізованих предметів покладалося на лікарів. У тогочасних непростих умовах функціонування означених закладів відзначалося значними труднощами, пов'язаними із матеріально-технічним, фінансовим, господарським забезпеченням та іншими проблемами. Доведено,

© Віталіна Данильчук, 2025

що діяльність медичних фахових шкіл і курсів була під контролем окупаційної влади.

Ключові слова: фахові медичні школи, курсова підготовка, Школа сестер-акушерок, Школа фармацевтів, освіта, нацистський окупаційний режим, генеральна округа «Волинь-Поділля».

Vitalina DANYLCHUK

PhD, Associate Professor

National University of Water and Environmental Engineering

Rivne, Ukraine

ORCID: <http://orcid.org/0000-0002-7176-7386>

TRAINING OF MEDICAL PROFESSIONALS IN THE TERRITORY OF THE GENERAL DISTRICT OF «VOLYN-PODILLIA» UNDER NAZI OCCUPATION

Abstract. The aim of the study is to analyse the issue of training specialists with medical education in the «Volyn-Podillia» General District during the Nazi occupation. The research methodology consists of general scientific and special historical methods. The work is based on the principles of historicism, scientific objectivity, and a problem-chronological approach. The scientific novelty lies in the fact that, based on archival documents and press publications of that period, a comprehensive study was conducted at the regional level of the main problems of training specialists with medical education in the general district of «Volyn-Podillia» under Nazi occupation. Conclusions. It has been established that the training of specialists with medical education began in the region in the autumn of 1941. The organisation of training for medical personnel in the Volyn-Podillia General District was carried out mainly in secondary specialised educational institutions and through short-term professional courses. The most well-known were the «School of Midwives» and the «School of Pharmacists» in Rivne, which gradually attracted a significant number of young people. In addition, training courses for dental technicians, medical and epidemic nurses, pharmacists, nurses, disinfectors, etc. were organised in various settlements of the district. The educational programmes were adapted to the requirements of the time in the fields of education and healthcare and included both general education and professionally oriented disciplines. An important component was practical training at medical institutions. Most of the lecturers had higher education. The teaching of narrow-profile, specialised subjects was entrusted to doctors. In the difficult conditions of the time, the functioning of these institutions was marked by numerous difficulties related to material, technical, financial, economic and other problems. It has been proven

that the activities of medical vocational schools and courses were under the control of the occupying authorities.

Keywords: professional medical schools, course training, School of Midwives, School of Pharmacists, education, Nazi occupation regime, General District «Volyn-Podillia».

Постановка проблеми. Німецько-радянська війна та нацистська окупація території України зумовили проблему нестачі медичних кадрів. Причинами такої ситуації стало те, що частину лікарів і допоміжного персоналу було евакуйовано, дехто в результаті мобілізаційних процесів потрапив на фронт, медичних працівників єврейської національності знищували тощо. При цьому питання відновлення діяльності мережі медичного обслуговування, хоча б елементарного, для окупаційної влади було значимим. Насамперед, з огляду на необхідність підтримки рівня здоров'я місцевого населення, обов'язком якого була праця на користь Третього рейху, запобігання поширенню інфекційних захворювань і епідемій, котрі становили загрозу не лише для місцевих мешканців, а й для представників вермахту та німецької цивільної адміністрації. Відтак в умовах «нового порядку» постала нагальна потреба підготовки фахівців із медичною освітою.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. В історіографії проблема підготовки фахівців із медичною освітою на території генеральної округи «Волинь-Поділля» в умовах нацистської окупації досліджувалася здебільшого в контексті розгляду нацистської політики у сфері медичного обслуговування населення окупованих територій, підготовки медичних кадрів для різних галузей системи охорони здоров'я або розвитку освіти. Доробок українських істориків в означеному аспекті представлений працями М. Галіва [Галів, 2013], І. Гончаренко [Гончаренко, 2012], Б. Зека [Зек, 2017], Б. Кицака [Кицак, 2021], О. Потильчака [Потильчак, 2006], С. Стельниковича [Стельникович, 2013] та інших. Відтак поза увагою науковців залишається низка аспектів, що стосуються організації освітнього процесу, характеристики учнівського контингенту та викладацького складу фахових медичних шкіл та курсів, регіональних особливостей їхньої діяльності тощо. З огляду на це, основу статті склали архівні документи та матеріали, а також преса того часу.

Мета статті – проаналізувати проблему підготовки фахівців із медичною освітою на території генеральної округи «Волинь-Поділля» в умовах нацистської окупації.

Виклад основного матеріалу. На теренах генеральної округи «Волинь-Поділля», що входила до складу рейхскомісаріату «Україна», з огляду на пріоритетність початкової та окремих напрямів середньої спеціальної освіти, організація підготовки медичних кадрів здійснювалася в основному в закладах середньої спеціальної освіти та через короткострокові фахові курси. Ініціатива створення таких навчальних закладів та організації відповідних курсів належала зокрема відділам охорони здоров'я, а подекуди відділам

освіти окружних, районних та міських управ за погодженням із німецькою адміністрацією [Гончаренко, 2012, С. 38].

Для роботи у цьому напрямі була залучена україномовна підкупаційна преса, в якій періодично публікувалися різнопланові інформаційні матеріали, що актуалізували проблему нестачі медичного персоналу. Так, у часописі «Волинь» від 06 листопада 1941 р. було розміщено тематичну статтю «На Волині брак лікарів», у якій велася йшла мова про необхідність вирішення питання «зажидівленості шпиталів» і підготовки «українського» персоналу, важливості «відбудови сиротинців, дитячих притулків, домів для старців» і забезпечення їх відповідними працівниками, а також йшлося про лікарську підтримку мешканців сіл, «шкільної молоді та контроль за санітарним станом приміщень для їхнього навчання», попередження поширення інфекцій та різних хвороб задля «здорового розвитку громадянства» [Волинь, 1941, С. 3].

На сторінках місцевих газет час від часу тиражували оголошення про набір слухачів, відкриття та діяльність шкіл, фахових курсів для підготовки медичного персоналу – фармацевтів, зубних техніків, епідемічних сестер, санітарок, гігієністок, дезінфекторів тощо. Повідомлялося також про окремі урочистості з нагоди закінчення навчання та присутність на них не лише представників місцевого управління, а й німецької адміністрації [Волинь, 1941а, С. 4; Подолянин, 1942, С. 4; Українка, 1942а, С. 7; Український вісник, 1943, С. 6; Оголошення, 1942а, С. 2; Львівські вісті, 1942, С. 3], що засвідчувало зацікавленість окупаційної влади у підтримці певного рівня здоров'я місцевих мешканців та належного санітарно-гігієнічного стану населених пунктів округи.

Підготовка фахівців із медичною освітою розпочалася в регіоні з осені 1941 року. Так, у цей час при санітарному відділі в м. Рівному була організована «Школа сестер-гігієністок-акушерок» (у 1942 р. отримала назву «Школа сестер-акушерок»), яку очолював лікар Микола Василів. Станом на листопад 1941 р. в закладі навчалися 40 учениць, а у липні 1942 р. – 59. За національною приналежністю більшість слухачок були українками (50 учениць), однак медичну освіту тут здобували також польки, чешки та представниці інших національностей [ДАРО, ф. Р-74, оп. 1, спр. 1, арк. 9, 10; ДАРО, ф. Р-33, оп. 2, спр. 23, арк. 26]. В цілому ж, Школа випускала «досвідчених сестер-гігієністок і акушерок та лікарських помічниць для міст і сіл» [Хроніка, 1941, С. 4], котрих потребували у різних медичних закладах округи.

У пресі розміщували і оголошення про деякі вакансії для медичного персоналу. Для прикладу, газета «Волинь» від 25 червня 1942 р. містила інформацію про те, що «Амбулаторія в Деражному Костопільської округи потребує районну акушерку – українку. Зголошуватись до завідувача амбулаторії» [Оголошення. Волинь, 1942b, С. 4]. Подібні оповіщення були непоодинокими.

Для вступу до закладу необхідним було подання заяви, короткого життєпису, свідоцтва про народження та освіту. За умови значної кількості абітурієнтів, вступна кампанія передбачала складання письмових іспитів з української

мови. Курс навчання тривав 2–2,5 роки і був платним. Заняття проводилися в другій половині дня (з 14.00 год. до 17.50), щоденно з понеділка по суботу. Розмір місячної оплати становив 50 крб. Як засвідчують архівні матеріали, окремі слухачки, з огляду на складні життєві обставини, отримували право на безкоштовне здобуття освіти. Оскільки в Школі навчалися представниці з різних регіонів округи, для їхнього проживання була передбачена «бурса» на 14 кімнат [ДАРО, ф. Р-33, оп. 2, спр. 23, арк. 26; ДАРО, ф. Р-33, оп. 2, спр. 28, арк. 16; ДАРО, ф. Р-33, оп. 2, спр. 22, арк. 110].

Освітня програма Школи була пристосована до тогочасних вимог у сфері шкільництва й охорони здоров'я і включала як загальноосвітні, так і професійно зорієнтовані дисципліни. Зокрема, вивчали українську мову та літературу, загальну історію та історію України, німецьку мову, географію, математику, фізику, хімію, біологію, латинську мову, анатомію з гістологією, загальну патологію, гігієну, десмургію, внутрішні хвороби, хірургію, інфекційні хвороби, першу допомогу, фармакологію, акушерство, фізіотерапію та масаж, догляд за хворими. Важливою складовою була практика на базі медичних установ.

Лекторський склад був високопрофесійним, більшість із них мали вищу освіту і лише окремі середню. Викладання вузькопрофільних, спеціалізованих предметів покладалося на лікарів. Зокрема, очільник закладу Микола Василів (1895 р.н.) читав курс «Пошесні хвороби». Нікандер Сагайко (1904 р.н.) викладав «Внутрішні хвороби та фармакологію», Борис Квашенко (1913 р.н.) – «Акушерію», Мифодій Раєвський (1908 р.н.) – «Десмургію» [ДАРО, ф. Р-33, оп. 2, спр. 28, арк. 11].

Викладачами Школи також були Олег Бабіч, Опанас Висоцький, Василь Гажій, Григорій Клешкань, Тетяна Кобилянська, Юхим Ковальчук, Василь Підмайстрович, Микола Фесюк, Володимир Яновський, Марія Ясиницька. Місячний оклад викладача становив від 600 до 950 крб. За знання німецької мови передбачалася надбавка у розмірі 25% [ДАРО, ф. Р-33, оп. 2, спр. 28, С. 10, 12, 15, 185].

Річний звіт директора Школи сестер-акушерок засвідчує рівень успішності її учениць. Зокрема, знаходимо інформацію про те, що з 26 першокурсниць на повторний курс залишили 7, а з-поміж 33 учениць II курсу до іспитів допустили 27 [ДАРО, ф. Р-33, оп. 2, спр. 17, арк. 17]. Причини низького рівня знань окремих учениць значною мірою були пов'язані зі складними матеріальними умовами їхнього життя (відсутність взуття, палива, світла тощо).

Згідно з розпорядженням окружного комісара міста Рівного, 31 грудня 1942 р. у Школі сестер-акушерок навчання було припинено [ДАРО, ф. Р-33, оп. 2, спр. 59, арк. 8]. Проте з нагоди випуску 15 січня 1943 р. в приміщенні окружної Просвіти відбулося вручення дипломів і була влаштована «прощальна забава» [Український вісник, 1943, С. 6; Волинь, 1943, С. 3].

На теренах генеральної округи «Волинь-Поділля» функціонував ще один заклад, який здійснював підготовку спеціалістів із середньою медичною освітою. Так, упродовж травня–листопада 1942 р. у Рівному діяла «Школа

фармацевтів», яка мала на меті ліквідувати в регіоні нестачу фахівців аптекарської справи. Директоркою закладу було призначено Ольгу Андрощук [ДАРО, ф. Р-33, оп. 2, спр. 28, арк. 150].

З огляду на потребу у фармацевтах, педагогічна рада намагалася «вживати усіх заходів для утворення можливості прийняти до складу слухачів Школи найбільшу кількість». Відтак було прийнято рішення зараховувати абітурієнтів до Школи фармацевтів без вступних випробувань. Необхідно було лише подати заяву, автобіографію/життєпис, копію метрики з відомостями про народження та копію свідоцтва матуральних курсів про закінчення середньої освіти. Подальша процедура передбачала розгляд на Педагогічній раді, за участю заступника очільника шкільного відділу міської управи, окружного інспектора та завідувача аптечною базою, заяв тих, хто виявив бажання вчитися, обговорення їхніх характеристик та успіхів і зарахування. Таким чином, до Школи фармацевтів у Рівному з 1 вересня 1942 р. зарахували 53 особи, яких розподілили на дві групи [ДАРО, ф. Р-22, оп. 1, спр. 3, арк. 3-4]. Навчання у Школі було платним. Сума оплати становила 50 крб. за місяць [ДАРО, ф. Р-75, оп. 1, спр. 2, арк. 20].

Як і в Школі сестер-акушерок, навчання тут відбувалося з понеділка по суботу в другій половині дня. Спершу заняття розпочиналися о 14.50, а закінчувалися о 19.50, а згодом, очевидно у зв'язку з перенесенням комендантської години, учні працювали з 14.00 год. до 19.00 год. Заняття тривали 45 хв., після кожного була 5-10-хвилинна перерва. Розкладом було передбачено по 6 занять щоденно. Серед дисциплін, що вивчалися, – хімія (18 годин/тиждень), фізика (6 годин/тиждень), ботаніка (6 годин/тиждень), німецька (2 години/тиждень), українська мова (2 години/тиждень), латина (2 години/тиждень). На початку роботи школи передбачалися також географія та історія України (по 1 годині/тиждень), але невдовзі ці предмети вилучили з навчального плану. В розкладі були лекційні та практичні заняття [ДАРО, ф. Р-75, оп. 1, спр. 2, арк. 16, 20; ДАРО, ф. Р-75, оп. 1, спр. 3, арк. 8; ДАРО, ф. Р-22, оп. 1, спр. 3, арк. 2, 7]. Перевірку знань учнів проводили у формі контрольних робіт та іспитів. Після здачі іспитів та закінчення I триместру переведених на II триместр учнів направляли на тримісячну практику в аптеки [ДАРО, ф. Р-75, оп. 1, спр. 2, арк. 5, 17–18].

З особових справ учнів довідуємося, що здобувати професію фармацевта мали намір як ті, хто вже був задіяний в означеній сфері, так і ті, хто ще тільки планував присвятити себе цій справі [ДАРО, ф. Р-33, оп. 2, спр. 38, арк. 56]. Як засвідчують документи Державного архіву Рівненської області, учнями Школи фармацевтів була молодь 1916–1926 рр. народження, яким на момент навчання було від 16 до 26 років [Данильчук, 2018, С. 219–225]. Якщо у Школі сестер-акушерок навчалися лише дівчата, то тут приблизно 60% контингенту слухачів складали хлопці. У списках зарахованих на навчання з 01 вересня 1942 р. значиться і Євген Боровий (1925–2004 рр.), родом із Радивилівщини, відомий нам як рівненський хірург, доктор медичних наук, заслужений лікар

України [ДАРО, ф. Р-22, оп. 1, спр. 4, арк. 3-5зв, 19-49; ДАРО, ф. Р-33, оп. 2, спр. 38, арк. 189; ДАРО, ф. Р-75, оп. 1, спр. 1, арк. 11-12; Марчук, 2008, С. 172].

Учні фармацевтичної школи отримували німецько-українську іменну Посвідку (Ausweis) із фіксованим терміном дії (до 1 листопада, або ж до 1 грудня 1942 р.) з підписами директора Школи, бургомистра та гербовою печаткою міської управи, яка засвідчувала, що та чи інша людина є «учнем Школи фармацевтів у м. Рівному». Окрім прізвища та імені у ній значився рік народження та передбачалося місце для фото [ДАРО, ф. Р-75, оп. 1, спр. 4, арк. 14–49].

Навчальний процес у Рівненській фармацевтичній школі також забезпечував високопрофесійний педагогічний колектив. Зокрема, тут працювали Сергій Апошанський, Роман Іщук, Броніслав Кобилянський, Філімон Кульчинський, Євген Левитський, Юрій Майстренко, Йозеф Панек, Анна Турек, Микола Фесюк [ДАРО, ф. Р-75, оп. 1, спр. 5, арк. 1–6; ДАРО, ф. Р-33, оп. 2, спр. 28, арк. 157].

Усі викладачі Школи фармацевтів мали вищу освіту і стаж педагогічної діяльності від 2 до 33 років. Тижневе навантаження кожного із них залежало від фаху і було від 2 до 28 годин. Зауважимо, що впродовж травня–серпня 1942 р. діяли норми, за якими тижневе педагогічне навантаження встановлювалося у кількості 18 годин, а з вересня – 24 години. Окрім того, передбачалися доплати у розмірі 25 % за знання німецької мови. Розмір заробітної плати залежав від стажу, кваліфікаційної категорії, кількості годин та наявності надбавок. Для прикладу, станом на вересень 1942 р. оклад вчителя у фаховій школі становив 950 крб. (без урахування надбавок), директору нараховували спочатку 600, а з вересня – також 950 крб. До того ж передбачалося забезпечення вчителів паливом («дровами на зиму»), електроенергією, деякими продуктами харчування (наприклад, «молоком, капустою») тощо [ДАРО, ф. Р-33, оп. 2, спр. 28, арк. 150, 154, 181, 199, 212, 220, 232; ДАРО, ф. Р-75, оп. 1, спр. 2, арк. 13; ДАРО, ф. Р-33, оп. 2, спр. 26, арк. 101].

Як засвідчують архівні матеріали, керівництво та педагогічний колектив Школи фармацевтів мали серйозні плани стосовно подальшої роботи, а також розвитку закладу: передбачалося відкриття підготовчого класу, розширення штату працівників, проведення наборів слухачів кожні три місяці тощо. Однак з огляду на низку несприятливих умов та обставин, серед яких розпорядження Е. Коха від 24 жовтня 1942 р. про заборону навчання молодих людей віком від 15 років і старших та їхню трудову повинність, за розпорядженням гебітскомісара, датованим 05 листопада 1942 р., 10 листопада 1942 р. Школу фармацевтів закрили. Означеним документом передбачалося закриття й інших фахових шкіл Рівного. Школа ж сестер-акушерок ще деякий час продовжувала свою діяльність [ДАРО, ф. Р-75, оп. 1, спр. 2, арк. 13, 19, 20; ДАРО, ф. Р-75, оп. 1, спр. 3, арк. 5-6; ДАРО, ф. Р-75, оп. 1, спр. 4, арк. 22, 47; ЦДАГОУ, ф. 57, оп. 4, спр. 118, арк. 2-3; Данильчук, 2013, арк. 28–29; ДАРО, ф. Р-33, оп. 2, спр. 22, арк. 103, 105, 110].

Окрім закладів середньої спеціальної освіти, професійна підготовка кадрів для медичної галузі здійснювалася через короткотермінові фахові курси. В 1942-1943 рр. у різних населених пунктах генеральної округи «Волинь-Поділля» було організовано курсову підготовку зубних техніків, фармацевтів, санітарок, медичних, епідемічних сестер, гігієністок, дезінфекторів тощо.

Для прикладу, влітку 1942 р. в Луцьку діяли курси зубних техніків, на яких навчалися 30 слухачів [Подолянин, 1942, С. 4]. Програмою було передбачено два етапи підготовки: теоретичний, що тривав до кінця грудня 1942 р., і практичний, який завершувався 1 березня 1943 р. Після успішного завершення курсанти здобували право працювати зубними техніками в приватних лікарнях та поліклініках [Український вісник, 1943, С. 6].

Упродовж лютого–квітня 1942 р. за сприяння Жіночої Служби Україні (ЖСУ) у Рівному пройшли місячні курси епідемічних сестер. Перший такий курс (15 лютого – 12 березня) «прослухали 15 сестер і 4 вільні слухачки». Після завершення навчання до обов'язків учениць належало влаштування «по селах лазень та загальний гігієнічний догляд над селом». Для виконання цих функцій епідемічних сестер забезпечили протитифозними засобами [Волинь, 1942а, С. 4; Українка, 1942а, С. 7]. Другий такий курс тривав із 15 березня до 12 квітня 1942 р. [Українка, 1942b, С. 8].

16 лютого 1942 р. у м. Костопіль також за ініціативи ЖСУ розпочалося навчання гігієністок. Цікавим є той факт, що курсова підготовка, окрім надання необхідних медичних знань та проведення практичних занять у шпиталях, передбачала викладання таких предметів, як «українознавство, суспільна праця жінки і співи» [Українка, 1942с, С. 2].

20 лютого 1942 р. було відкрито безкоштовні короткотермінові курси санітарок та дезінфекторів. Для підготовки санітарок було передбачене 5-ти денне навчання, для дезінфекторів – 12-ти денний курс [Об'ява, 1942, С. 4].

До того ж у часописі «Волинь» повідомлялося, що влітку 1942 р. при кожному районному лікареві округи було організовано триденні санітарні курси, слухачами яких ставали спеціально визначені особи з кожної сільської місцевості, котрі після завершення навчання ставали «санітарними уповноваженими». На цих людей покладалися обов'язки нагляду за санітарним станом ввірених їм населених пунктів та вимагалось особливе реагування на поширення інфекційних хвороб. З метою належного виконання означених функцій, згідно із розпорядженням гебітскомісара, санітарних уповноважених не можна було залучати до будь-якої праці поза місцем їхнього проживання [Хроніка, 1942b, С. 3; Хроніка, 1942с, С. 4].

Наприкінці 1942 р. 38 слухачів закінчили фармацевтичні курси у Ковелі. Після вручення свідоцтв усіх курсантів направили працювати в аптеки різних регіонів округи [Український вісник, 1943, С. 6]. Аналогічне навчання фармацевтів у 1942 р. проводилося у Луцьку та деяких інших містах та містечках генеральної округи «Волинь-Поділля».

Важливим напрямом була підготовка медичних сестер. У травні 1942 р. 51 учениця, закінчивши курси медичних сестер (директор – п. Печений), організовані у Луцьку, отримала право працювати у шпиталях та амбулаторіях. З нагоди доволі численного випуску у приміщенні школи №4 міста Луцька було влаштовано урочистості за участю місцевих посадовців (начальника уряду праці, керівника відділу охорони здоров'я, шкільного інспектора та ін.), що передбачали молебень, офіційну частину та концертну програму [Львівські вісті, 1942, С. 3; Хроніка, 1942а, С. 4].

Висновки та перспективи подальших досліджень. Таким чином, нагальна потреба у підготовці фахівців із медичною освітою спонукала до відкриття закладів середньої спеціальної освіти та поширення курсової системи підготовки. На теренах генеральної округи «Волинь-Поділля» найбільш відомими закладами були «Школа сестер-акушерок» та «Школа фармацевтів», навчанням у яких поступово була охоплена значна кількість молоді. Зауважимо, що зацікавленість молодих людей у здобутті певного фаху була зумовлена також і тим, що певний час навчання було одним із способів уникнення/відтермінування вивезення на примусові роботи до Німеччини. Чисельність здобувачів освіти залежала від багатьох факторів, серед яких позиція німецької влади, напрям підготовки, можливості організаторів, розмір оплати тощо.

Освітній процес у медичних фахових школах організовували висококваліфіковані педагоги. У тогочасних непростих умовах функціонування вищезгаданих закладів зазнавало численних труднощів, пов'язаних із матеріально-технічним, фінансовим, господарським забезпеченням та іншими проблемами. А з появою наприкінці 1942 р. розпоряджень про заборону навчання молоді та її трудову повинність було запущено процес ліквідації фахових шкіл, які, за переконанням окупаційної влади, «відволікали працездатну молодь від відправлення до Німеччини» [ЦДАГОУ, ф. 57, оп. 4, спр. 118, арк. 2–3].

Паралельно із закладами середньої спеціальної освіти професійна підготовка кадрів для медичної галузі здійснювалася через короткотермінові фахові курси. Зокрема, у різних населених пунктах генеральної округи «Волинь-Поділля» було організовано курсову підготовку зубних техніків, медичних сестер, епідемічних сестер, фармацевтів, гігієністок, санітарок, дезинфекторів тощо.

Відтак незважаючи на те, що в умовах нацистської окупації України фахові школи і курси медичного спрямування були важливою ланкою в системі освіти, все ж за їх допомогою повністю вирішити ситуацію із забезпечення медичним персоналом лікувальних закладів генеральної округи «Волинь-Поділля» не вдалося. А припинення у 1943 р. їхньої діяльності ще більше загостило потребу у таких кадрах та призвело до деякого погіршення становища у сфері охорони здоров'я краю.

При подальшому дослідженні означеної проблематики доцільним буде розгляд специфіки і аналіз діяльності навчальних закладів медичного спрямування в умовах нацистської окупації, а також з'ясування подальшої долі їхніх учнів та викладачів.

Література

1. Брак медичного персоналу серед українського суспільства в останніх часах дошкульно відчувається як на селі, так і в місті. *Волинь*. 1943. 28 січня.
2. Вісті з ЖСУ. *Українка*. 1942а. 19 березня.
3. Вісті з ЖСУ. *Українка*. 1942в. 11 червня.
4. Галів М. Курсова система освіти на Дрогобиччині у роки нацистської окупації (1941–1944). *Актуальні питання гуманітарних наук*. 2013. Вип. 5. С. 15–28.
5. Гончаренко І. Підготовка медичних кадрів із середньою спеціальною освітою на теренах райхскомісаріату «Україна» (1941–1944). *Мандрівець*. 2012. № 1. С. 38–41.
6. Данильчук В. Р. Підготовка фахівців фармацевтичної галузі у місті Рівне в період нацистської окупації. *Актуальні проблеми вітчизняної та всесвітньої історії*. 2018. Вип. 30. С. 219–225.
7. Данильчук В. Р. Рейхскомісаріат – Рейхові: українці з Рівненщини на примусових роботах в Австрії та Німеччині. 2013. Рівне, 282 с.
8. Державний архів Рівненської області (ДАРО), ф. Р-22, оп. 1, спр. 3, арк. 2–4, 7.
9. ДАРО, ф. Р-22, оп. 1, спр. 4, арк. 3–5зв, 19–49.
10. ДАРО, ф. Р-33, оп. 2, спр. 17, арк. 17.
11. ДАРО, ф. Р-33, оп. 2, спр. 22, арк. 103, 105, 110.
12. ДАРО, ф. Р-33, оп. 2, спр. 23, арк. 26.
13. ДАРО, ф. Р-33, оп. 2, спр. 26, арк. 101.
14. ДАРО, ф. Р-33, оп. 2, спр. 28, арк. 10–12, 15, 16, 150, 154, 157, 181, 185, 199, 212, 220, 232.
15. ДАРО, ф. Р-33, оп. 2, спр. 38, арк. 56, 189.
16. ДАРО, ф. Р-33, оп. 2, спр. 59, арк. 8.
17. ДАРО, ф. Р-74, оп. 1, спр. 1, арк. 9, 10.
18. ДАРО, ф. Р-75, оп. 1, спр. 1, арк. 11–12.
19. ДАРО, ф. Р-75, оп. 1, спр. 2, арк. 5, 13, 16–19, 20.
20. ДАРО, ф. Р-75, оп. 1, спр. 3, арк. 5–6, 8.
21. ДАРО, ф. Р-75, оп. 1, спр. 4, арк. 14–49.
22. ДАРО, ф. Р-75, оп. 1, спр. 5, арк. 1–6.
23. З життя України. *Львівські вісті*. 1942. 19 травня.
24. Зек Б. М. Луцьк у роки нацистської окупації (1941–1944). Луцьк: Вежа-Друк, 2017. 421 с.

25. Кицак Б. В. Нацистська окупаційна політика у сфері медичного обслуговування населення в Райхскомісаріаті «Україна» (1941-1944 рр.). Житомир : Бук-Друк, 2021. 191 с.
26. Кицак Б. Окупаційна система підготовки медичних кадрів в райхскомісаріаті «Україна» у 1941–1943 рр. *Гілея*. 2016. Вип. 113. С. 79–82.
27. Курси зубних техніків. *Подільнин*. 1942. 16 серпня.
28. Курси на Україні. *Український вісник*. 1943. 21 лютого.
29. Марчук Л. Покликання боротись за життя: Є. М. Боровий: хірург, учитель, людина. 2008. Луцьк, 172 с.
30. На Волині брак лікарів. *Волинь*. 1941. 6 листопада.
31. Об'ява. *Волинь*. 1941а. 6 листопада.
32. Об'ява. *Волинь*. 1942. 22 лютого.
33. Оголошення. *Волинь*. 1942а. 22 лютого.
34. Оголошення. *Волинь*. 1942b. 25 червня.
35. Оголошення. *Українка*. 1942с. 5 лютого.
36. Омельчук Н. Фахова підготовка молоді в контексті освітньої політики Третього Рейху (на прикладі функціонування медичних навчальних закладів Рівного). *Гілея*. 2017. Вип. 117. С. 45–48.
37. Потильчак О. Нацистська політика у сфері підготовки спеціалістів із середньою та вищою спеціальною освітою в Україні (1942–1944 рр.). *Архіви окупації 1941–1944*. 2006. С. 782–790.
38. Стельникович С. Медичне обслуговування на території генерального округу Житомир (друга половина 1941 – початок 1944 рр.). *Волинські історичні записки*. 2013. Вип. 11. С. 5–12.
39. Хроніка. *Волинь*. 1941. 2 листопада.
40. Хроніка. *Волинь*. 1942а. 4 червня.
41. Хроніка. *Волинь*. 1942b. 14 червня.
42. Хроніка. *Волинь*. 1942с. 13 серпня.
43. Центральний державний архів громадських об'єднань України (ЦДАГОУ), ф. 57, оп. 4, спр. 118, арк. 2–3.

References

1. Brak medycznych personalu sereď ukrainskoho suspilstva v ostannikh chasakh doshkulno vidchuvaietsia yak na seli, tak i v misti [The lack of medical staff among Ukrainian society has recently been felt both in the countryside and in the city]. (1943, January 28). *Volyn*. (in Ukrainian).
2. Visti z ZhSU [News from ZhSU]. (1942a, March 19). *Ukrainka*. (in Ukrainian).
3. Visti z ZhSU [News from ZhSU]. (1942b, June 11). *Ukrainka*. (in Ukrainian).
4. Haliv, M. (2013). Kursova systema osvity na Drohobychchyni u roky natsystskoi okupatsii (1941–1944) [The course system of education in the Drohobych region during the Nazi occupation (1941–1944)]. *Aktualni pytannia humanitarnykh nauk*, 5, 15–28. (in Ukrainian).

5. Honcharenko, I. (2012). Pidhotovka medychnykh kadriv iz serednoiu spetsialnoiu osvitoiu na terenakh raikhskomisariatu «Ukraina» (1941–1944) [Training of medical personnel with secondary specialized education in the territory of Reichskommissariat «Ukraine» (1941–1944)]. *Mandrivets*, 1, 38–41. (in Ukrainian).
6. Danylchuk, V.R. (2018). Pidhotovka fakhivtsiv farmatsevychnoi haluzi u misti Rivne v period natsytskoi okupatsii [Training of specialists in the pharmaceutical industry in the city of Rivne during the Nazi occupation]. *Aktualni problemy vitchyznianoї ta vsesvitnoi istorii*, 30, 219–225. (in Ukrainian).
7. Danylchuk, V.R. (2013). Reikhskomisariat – Reikhovi: ukraintsi z Rivnenshchyny na prymusovykh robotakh v Avstrii ta Nimechchyni [Reichskommissariat – Reich: Ukrainians from Rivne region on forced labor in Austria and Germany]. Rivne. (in Ukrainian).
8. Derzhavnyi arkhiv Rivnenskoї oblasti (DARO), f. R-22, op. 1, spr. 3, ark. 2–4, 7. (in Ukrainian).
9. DARO, f. R-22, op. 1, spr. 4, ark. 3–5zv, 19–49. (in Ukrainian).
10. DARO, f. R-33, op. 2, spr. 17, ark. 17. (in Ukrainian).
11. DARO, f. R-33, op. 2, spr. 22, ark. 103, 105, 110. (in Ukrainian).
12. DARO, f. R-33, op. 2, spr. 23, ark. 26. (in Ukrainian).
13. DARO, f. R-33, op. 2, spr. 26, ark. 101. (in Ukrainian).
14. DARO, f. R-33, op. 2, spr. 28, ark. 10–12, 15, 16, 150, 154, 157, 181, 185, 199, 212, 220, 232. (in Ukrainian).
15. DARO, f. R-33, op. 2, spr. 38, ark. 56, 189. (in Ukrainian).
16. DARO, f. R-33, op. 2, spr. 59, ark. 8. (in Ukrainian).
17. DARO, f. R-74, op. 1, spr. 1, ark. 9, 10. (in Ukrainian).
18. DARO, f. R-75, op. 1, spr. 1, ark. 11–12. (in Ukrainian).
19. DARO, f. R-75, op. 1, spr. 2, ark. 5, 13, 16–19, 20. (in Ukrainian).
20. DARO, f. R-75, op. 1, spr. 3, ark. 5–6, 8. (in Ukrainian).
21. DARO, f. R-75, op. 1, spr. 4, ark. 14–49. (in Ukrainian).
22. DARO, f. R-75, op. 1, spr. 5, ark. 1–6. (in Ukrainian).
23. Z zhyttia Ukrainy [From the life of Ukraine]. (1942, May 19). *Lvivski visti*. (in Ukrainian).
24. Zek, B.M. (2017). *Lutsk u roky natsytskoi okupatsii (1941–1944)* [Lutsk during the Nazi occupation (1941–1944)]. Lutsk: Vezha-Druk. (in Ukrainian).
25. Kytsak, B.V. (2021). *Natsytska okupatsiina polityka u sferi medychnoho obsluhovuvannia naseleння v Raikhskomisariati «Ukraina» (1941–1944 rr.)* [Nazi occupation policy in the field of medical care for the population in Reichskommissariat «Ukraine» (1941–1944)]. Zhytomyr: Buk-Druk. (in Ukrainian).
26. Kytsak, B. (2016). Okupatsiina systema pidhotovky medychnykh kadriv v raikhskomisariati «Ukraina» u 1941–1943 rr. [Occupation system of medical personnel training in Reichskommissariat «Ukraine» in 1941–1943]. *Hileia*, 113, 79–82. (in Ukrainian).

27. Kursy zubnykh tekhniv [Courses for dental technicians]. (1942, August 16). Podolany. (in Ukrainian).
28. Kursy na Ukraini [Courses in Ukraine]. (1943, February 21). Ukrainskyi visnyk. (in Ukrainian).
29. Marchuk, L. (2008). *Poklykannia borotys za zhyttia: Ye. M. Borovyi: khirurah, uchytel, liudyna* [The calling to fight for life: Ye. M. Borovyi: surgeon, teacher, man]. Lutsk. (in Ukrainian).
30. Na Volyni brak likariv [There is a shortage of doctors in Volyn]. (1941, November 6). Volyn. (in Ukrainian).
31. Obiava [Announcement]. (1941, November 6). Volyn. (in Ukrainian).
32. Obiava [Announcement]. (1942, February 22). Volyn. (in Ukrainian).
33. Oholoshennia [Announcement]. (1942a, February 22). Volyn. (in Ukrainian).
34. Oholoshennia [Announcement]. (1942b, June 25). Volyn. (in Ukrainian).
35. Oholoshennia [Announcement]. (1942c, February 5). Ukrainka. (in Ukrainian).
36. Omelchuk, N. (2017). Fakhova pidhotovka molodi v konteksti osvitoi polityky Tretoho Reikhu (na prykladi funktsionuvannia medychnykh navchalnykh zakladiv Rivnoho) [Professional training of youth in the context of the educational policy of the Third Reich (on the example of the functioning of medical educational institutions of Rivne)]. *Hileia*, 117, 45–48. (in Ukrainian).
37. Potylchak, O. (2006). Natsyistska polityka u sferi pidhotovky spetsialistiv iz serednoiu ta vyshchoiu spetsialnoiu osvitoiu v Ukraini (1942–1944 rr.) [Nazi policy in the field of training specialists with secondary and higher specialized education in Ukraine (1942–1944)]. *Arkhivy okupatsii 1941–1944*, 782–790. (in Ukrainian)
38. Stelnykovich, S. (2013). Medychno obsluhovuvannia na terytorii heneralnoho okruhu Zhytomyr (druha polovyna 1941 – pochatok 1944 rr.) [Medical care on the territory of the General District of Zhytomyr (second half of 1941 – early 1944)]. *Volynski istorychni zapysky*, 11, 5–12. (in Ukrainian).
39. Khronika [Chronicle]. (1941, November 2). Volyn. (in Ukrainian).
40. Khronika [Chronicle]. (1942a, June 4). Volyn. (in Ukrainian).
41. Khronika [Chronicle]. (1942b, June 14). Volyn. (in Ukrainian).
42. Khronika [Chronicle]. (1942c, August 13). Volyn. (in Ukrainian).
43. Tsentralnyi derzhavnyi arkhiv hromadskykh obiednan Ukrainy (TsDAHOU), f. 57, op. 4, spr. 118, ark. 2–3. (in Ukrainian).